

Mužskosť ako diskurzívna konštrukcia. Nemecké literárnovedné analýzy mužskosti v 21. storočí

<https://doi.org/10.34739/clit.2021.15.23>

Masculinity as a Discursive Construct. German Literary Analyses of Masculinity in the 21st Century

The first studies which introduced the category of masculinity into German literary science in the context of contemporary interdisciplinary gender research, perceiving it as a social and cultural construct, were published shortly after the turn of the century. The paper lays out the basic theoretical approaches to masculinity in literary texts presented in relevant German literary works of the second decade of the 21st century. In contemporary literary analyses, it is not only a question of revealing masculine power structures in literary texts, but also of criticising one-sided and stereotypical constructs of male identity. Attention is focused on the combination of masculinity and emotionality, but also on the relationship between masculinity and fatherhood or on the literary reflections of the changes in the conventional status of man as a breadwinner, public actor and creative intellectual. Literary masculinities are understood as products of literary narratives.

Keywords: masculinity, German literary science, discourse, narrativity, emotionality, fatherhood

V rámci rodových štúdií sa výskum mužskosti teší aj v Nemecku už viac ako dve desaťročia záujmu rôznych vedeckých disciplín. Rozpad patriarchálneho symbolického poriadku, tradičných predstáv o silnom, dominantnom mužovi, spochybnenie a zneistenie etablovaných pozícií muža v profesionálnej i rodinnej sfére, považovaných za samozrejmosť a výrazne identitotvorných, sa v novom tisícročí vníma predovšetkým ako kríza maskulinity, ktorej dôsledkom môže byť konceptuálna zmena v prospech rodovej spravodlivosti, či už v podobe plurality reprezentácií

maskulinity a feminity alebo v podobe transformácie regresívnej mužskosti na progresívnu. Diskurz krízy mužskosti však tiež môže viesť k rekonštrukcii mužskej hegemonie a maskulínych mocenských štruktúr. Model rozmanitých maskulínit, najmä intenzívne diskutovaný koncept hegemonickéj maskulinity austrálskej sociologičky Reawyn Connellovej z osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia, úzko previazaný s konceptom moci a neskôr precizovaný¹, ako aj jej pojem patriarchálnej dividendy boli viacnásobne kriticky reflektované a vytvorili dôležité teoretické rámce novej kritickéj sociológie maskulínit. Mužskosť sa v nich chápe multidimenzionálne pri zohľadnení ekonomických pomerov, mocenských štruktúr aj emocionálnych vzťahov.

Už v poslednej dekáde dvadsiateho storočia vystriedali v Nemecku paradigmu feministickéj literárnej vedy literárnovedné rodové štúdiá a preniesli pozornosť od esencialisticky chápanej ženskosti na kultúrne konštruovanú rodovú identitu, aby neskôr tzv. queerová teória spochybnila samotný binárny rodový model.

Od deväťdesiatych rokov rástol počet publikácií k téme mužskosti v literatúre a umení, ale chýbal komplexný historický prehľad konceptov mužskosti a ich premien. Zborník, ktorý v roku 2011 pod názvom zvoleným s alúziou na prvý verš Schillerovej básne *Kastraten und Männer* [Kastráti a muži] „*Ich bin ein Mann! Wer ist es mehr? „Männlichkeitskonzepte in der deutschen Literatur vom Mittelalter bis zur Gegenwart* [„Som muž! Kto je viac?“ Koncepty mužskosti v nemeckej literatúre od stredoveku po súčasnosť²] publikovali Barbara Hindingerová a Martin-M. Langner³, mal ambíciu poskytnúť takýto prehľad a zároveň charakterizovať vývinové línie skúmaných konceptov, preto tiež v publikácii dominuje používanie ústredného pojmu v pluráli, maskulinity. Štúdie analyzujú mužské rodové koncepty v nemeckej literatúre v prehľade zahŕňajúcom osemsto rokov literárneho vývinu a demonštrujú premenlivosť oficiálnych mužských vzorcov, ako aj prekvapivú rôznorodosť literárnych mužských postáv.

¹ R.W. Connell, J.W. Messerschmidt, *Hegemonic masculinity. Rethinking the Concept*, „Gender & Society“ 2005, No. 6 (16), s. 829-859. Connellová tiež v predhovore k nemeckému prekladu druhého vydania svojej kľúčovej knihy *Masculinities* zdôrazňuje, že jej intenciou nebolo spájať hegemonickú maskulinitu s „hrozivou, nebezpečnou, násilnou mužskosťou“. R. Connell, *Der gemachte Mann. Konstruktion und Krise von Männlichkeiten*, Wiesbaden 2015, s. 22.

² Slovenské verzie názvov zdrojov, ako aj všetky pasáže citované z nemeckých zdrojov uvádzam vo vlastnom preklade bez explicitného označenia autora prekladu.

³ „*Ich bin ein Mann! Wer ist es mehr? „Männlichkeitskonzepte in der deutschen Literatur vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, red. B. Hindinger, M.M. Langner, München 2011.

Centrálным aspektom štúdií je komplexný proces konštrukcie mužských rodových rolí a napätie, ktoré tento proces sprevádza. Ich autori a autorky sa zaoberajú otázkami, či sú literárne konštrukcie maskulinity primárne určované biologickými danosťami, psychickými a fyzickými vlastnosťami mužov a žien, alebo ich sociálne a kultúrne podmienenými rolami. Ako ukazujú analýzy literárnych a jazykových konštrukcií mužskosti a spoločensko-historického ukotvenia procesu ich vytvárania, nie sú koncepty maskulinity síce konštantné a dochádza k ich rekonštrukcii či prekódovaniu, ale predsa len vykazujú evidentnú mieru stability v rôznych literárno-historických etapách. Literárnohistorický prístup transparentne prezentuje tieto konštanty, ale súčasne čitateľa senzibilizuje voči kontextovým zmenám ich literárnej reprezentácie.⁴ Štúdie sa koncentrujú predovšetkým na prozaické a dramatické žánre a zameriavajú sa na možnosti literárneho stvárnenia maskulinity a jej konfliktov, na motívy mužskosti, komponenty obrazu muža, maskulínne stereotypy, premeny vzorových mužských rolí, prispôsobovanie sa tradícii a narušanie konvencií. Pohybujú sa od ideálneho obrazu rytiera cez sebaironické postavy literárnych frašiek či svetáctvo ranej moderny až po „polymorfnú mužskosť“⁵ konca dvadsiateho storočia. Už rytierske eposy podľa analýz ukazujú, že sociálne a individuálne koncepty mužskosti môžu byť navzájom v konflikte, že mužskosť môže byť situovaná na osi strach – agresia, nedotknuteľnosť – smrteľnosť, moc – bezmocnosť⁶.

Východiskovou bázou literárnovedných analýz mužskosti v novom tisícročí teda nie je maskulinita ako niečo prirodzene dané, nadčasové a nemenné, ale mužskosť ako sociálna, diskurzívna konštrukcia, resp. konfigurácia sociálnych a kultúrnych praktík a reprezentácií. Keďže ide o koexistenciu rôznorodých modelov mužských rolí v pluralitnej spoločnosti, ale aj o rozmanitosť historických konceptov mužskosti, pojem maskulinity sa v nemeckom literárnovednom diskurze čoraz častejšie objavuje v pluráli. Toni Tholen, profesor pre literárnu vedu a didaktiku literatúry na Univerzite v Hildesheime, publikoval výsledky svojich výskumov literárnych konštrukcií mužskosti vo viacerých súborných prácach, z ktorých najsilnejšie rezonovala monografia *Männlichkeiten in der Literatur. Konzepte und Praktiken zwischen Wandel und Beharrung* [Maskulinity v literatúre. Koncepty a praktiky medzi zmenou a

⁴ *Ibidem*, s. 9.

⁵ *Ibidem*, s. 256.

⁶ *Ibidem*, s. 43-64.

zotrvačnosťou]⁷. Monografia obsahuje literárnovedné analýzy mužskosti zo systematickej, ale aj historickej perspektívy. Systematicky explikuje základné dimenzie prístupu k konfiguráciám mužskosti v literárnych textoch a v historickom pohľade skúma podoby mužskosti v literárnych textoch od šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia až po súčasnosť.

Tholen používa pojem „mužské spôsoby existencie“ v nadväznosti na prácu Andrey Maihoferovej, podľa ktorej je rod „historicky daný spôsob existencie“⁸. Používaním množného čísla maskulinity sa zároveň distancuje od téz výskumov z deväťdesiatych rokov, podľa ktorých sa mužský ideál vytvoril v literatúre už koncom 18. storočia a dodnes určuje kultúrny výklad. Tholen považuje tento maskulínny stereotyp s charakterovými vlastnosťami ako odvaha, sila vôle, zmysel pre česť, ale aj s duševno-telesnými znakmi ako zdravý vzhľad a sebakontrola, za neadekvátne, ak má ísť o hlbšie analýzy mužskosti v literatúre, pretože ideál fixuje mužskosť iba v jednom univerzálnom maskulínnom vzorci⁹. Nielen súčasná literatúra však ponúka stvárnenie nespočetných podôb mužskosti a meniacej sa pozície muža v rodových štruktúrach. Maskulinity v pluráli sa týkajú tiež procesov v rámci recepcie literárnych textov, ktoré sa tak nemusia koncentrovať na hľadanie dominantného obrazu muža, ale majú byť otvorené vnímaniu nuáns celého spektra často ambivalentných rodových obrazov a vzťahov. To nevyklučuje kritickú reflexiu normatívnych obrazov mužskej dominancie, ale umožňuje literárnej vede zároveň uchopiť mužskosť ako „konštrukt mnohých podôb“¹⁰.

Hľadanie odpovedí na ťažiskové otázky premien a konštant mužských spôsobov existencie je však podľa Tholena možné iba v prieniku rôznych vedeckých disciplín. Literárnovedné koncepty spája predovšetkým so sociologickými štúdiami maskulinity a aplikuje pritom spoločné relevantné aspekty. Prvým je relacionalita, ktorá ako výrazná črta konštruktov mužskosti odkazuje pri vnímaní rolí a postavenia mužskosti na konštitutívnu úlohu vzťahov mužských postáv s ostatnými, ženskými aj mužskými, postavami a na procesnosť týchto vzťahov. Obraz muža nie je daný tradičnou zjednodušujúcou charakteristikou postavy, tá často neukáže nič iné, iba rodové stereotypy. Mužskosť sa v literárnom texte konfiguruje

⁷ T. Tholen, *Männlichkeiten in der Literatur. Konzepte und Praktiken zwischen Wandel und Beharrung*, Bielefeld 2015.

⁸ A. Maihofer, *Geschlecht als Existenzweise. Macht, Moral, Recht und Geschlechterdifferenz*, Frankfurt a. M. 1995, s. 85.

⁹ T. Tholen, *Männlichkeiten...*, *op. cit.*, s. 12, s. 51.

¹⁰ *Ibidem*, s. 13.

v spleti vzťahov a perspektív, je pohyblivá, odvíja sa aj z relácií medzi dominantne mocenskou hegemonickou a marginálnou či minoritnou maskulinitou. Do literatúry sa však tieto sociologické kategórie, prirodzene, neprenášajú priamo, v texte je nutné ich vnímať ako esteticky stvárnené a polyperspektívne.

Ďalší kľúčový aspekt, naratívnosť, sa objavuje už v prácach Waltera Erharta k mužskosti v rodinných románoch na prelome tisícročí¹¹. Podľa Erharta sa mužskosť prezentuje ako príbeh, dá sa čítať ako naratívne štruktúrovaný text a stvárniť ako sled naratívnych modelov a konfigurácií¹². Ak je mužskosť naratívna štruktúra, musia analýzy literárnych textov zohľadňovať, že narácie pozostávajú z mentálnych naratívnych elementov (scripts), ovplyvnených kultúrnou a sociálnou praxou, „ktoré do jednotlivých literárnych textov vpisujú určité dlhoveké vzorce mužskosti, opakujúce sa mužské spôsoby správania a typické mužské životné príbehy“¹³. Ak sa mužská identita, obrazy či roly mužov, ako aj mýty o mužoch formujú predovšetkým naratívne, potom pri ich analýze pripadá literárnej vede významná úloha. Pre pochopenie konštrukcie mužskosti je pritom nezanedbateľné, v akej forme sú obrazy mužov naratívne inscenované. V náročných literárnych textoch nezriedka nachádzame komplexné, až vnútorne protirečivé konštrukcie mužskosti.¹⁴ Literárne žánre ako rodinné romány, v ktorých zohráva úlohu medzigeneračná kontinuita, resp. zmena, a v ktorých sa nezriedka zrkadlí rodová politika a sociokultúrne postoje konkrétnych historických období, rovnako ako biografie otcov a autobiografické záznamy k téme otcovstva, sprevádzajúce spoločenskú diskusiu o tzv. „nových otcoch“, majú podľa Tholena dôležitú funkciu pri diskurzívnom formovaní mužskosti. Ich kritický výklad môže narúšať normatívne predstavy mužskosti a vplývať na transformáciu až redefinovanie maskulinit. V tom literárny vedec vidí uvoľnenie potenciálu literatúry, keď lektúra literárneho textu prebieha ako kritická reflexia foriem

¹¹ W. Erhart, *Familienmänner. Über den literarischen Ursprung moderner Männlichkeit*, München 2001.

¹² *Ibidem*, s. 53-54.

¹³ T. Tholen, *Männlichkeiten...*, *op. cit.*, s. 16.

¹⁴ *Ibidem*, s. 69-71, s. 155-164. Ako príklad uvádza Tholen román W. G. Sebald *Austerlitz*, ktorý rozpráva príbeh židovského chlapca zachráneného pred nacistami v tajnom detskom transporte do Anglicka a tým traumatizovaného na celý život. Traumatické zážitky robia Austerlitzu reprezentantom marginalizovanej mužskosti, zároveň však ako intelektuál vykazuje znaky hegemonickkej maskulinity.

hegemonickéj maskulinity a zároveň otvorenie sa alternatívnym, nehegemonickým formám mužskosti v umeleckom texte.

V naratívnych konštrukciách mužskosti, ktoré sa vyznačujú výraznou ambivalentnosťou a rozporuplnosťou, možno rozoznať nezameniteľný utopický potenciál iných mužských spôsobov existencie. Čoraz častejšie sa v literárnych textoch objavujú aj estetické modely marginalizovanej mužskosti, ktorá nie je následkom krízy maskulinity, ale naratívnym stvárnením trvalého stavu exklúzie nehegemonických mužských postáv alebo zobrazením ich života na okraji najmä v dôsledku sociálnych deformácií. Na spoločnej negatívnej skúsenosti s hegemonickou maskulinitou však podľa Barbary Stieglerovej¹⁵ môžu spočívať spojenectvá medzi mužmi a ženami významné aj pre rodovú politiku.

Málokteré médium je rovnako ako literatúra schopné spochybniť stereotypné konštrukty rodovo podmienenej identity. Literárne texty reflektujú tiež zmeny postojov mužov v pracovných pozíciách a pri starostlivosti v rodine, ktoré ťažiskovo skúma sociológia, a zároveň tieto rodovo príznakové oblasti nanovo modelujú.

Vedci rôznych disciplín upriamujú pritom svoj záujem na málo tematizovanú úlohu mužov pri starostlivosti o deti, rodiča alebo partnera či pri iných opatrovateľských činnostiach a jej vplyv na rezistentné koncepty mužskosti. Zdanlivo stabilné, od počiatkov industriálnej spoločnosti platné rozlíšenie zárobkovej činnosti a s ňou spojenej profesionálnej kariéry ako mužskej sféry na jednej strane a na druhej strane starostlivosti o rodinu ako ženskej sféry sa v transdisciplinárnej perspektíve ukázalo ako zúžené a zjednodušujúce. Literárnovedné analýzy demonštrujú príklady prepojenia sféry starostlivosti o blízku osobu s mužskými konceptmi na rozdiel od jej tradičných ženských konotácií už od počiatkov moderny. Sociológovia¹⁶ analyzujú, ako so zásadnými zmenami zamestnávania v súčasnosti súvisia zmeny konvenčných mužských životných polôh, strata výlučnej pozície živiteľa, zabezpečujúceho rodinu ekonomicky, no neangažovaného v rodinnom živote, neparticípujúceho na výchove detí, rovnako modifikácia delby práce v rodine meniaci zároveň sféry vplyvu muža a ženy, ako aj zmena normatívneho obrazu autoritatívneho otcovstva smerom ku

¹⁵ B. Stiegler, *Geschlechter in Verhältnissen. Denkanstöße für die Arbeit in Gender Mainstreaming Prozessen*, Bonn 2004, s. 16, <https://library.fes.de/pdf-files/asfo/02613.pdf> [dátum prístupu: 20.01.2021].

¹⁶ S. Scholz, *Männlichkeitssoziologie. Studien aus den sozialen Feldern Arbeit, Politik und Militär in Deutschland*, Münster 2012.

konceptu nového aktívneho otcovstva. Práve výskum otcovstva zažíva v druhej dekáde nového tisícročia nárast, aj keď nie vždy pritom pracuje s mužskosťou ako sociálnym konštruktom a vzťahom otcovstva a mužskosti. Sociológ Michael Meuser¹⁷ poukazuje na aktuálne štatistické údaje, podľa ktorých 30–35 percent úloh spojených so starostlivosťou o deti preberajú muži, ale tiež na prevažujúce postoje zamestnávateľov, ktorí napríklad dlhšiu otcovskú dovolenku stále považujú za neštandardnú. Aktívne, angažované otcovstvo preto muža často nezabavuje konvenčného statusu živiteľa rodiny.

Toni Tholen vo svojich analýzach mužských spôsobov existencie kategorizuje rôzne typy mužov v literatúre. Od Reawyn Connellovej preberá označenie „frontmanov“, vyznačujúcich sa zvláštnou agresivitou, stupňovaným egocentrizmom, nízkym pocitom zodpovednosti voči druhým, uvoľnenou sexualitou¹⁸. Ich literárne reprezentácie nachádzame najčastejšie v postavách manažérov či iných profesií profitujúcich v globálnom podnikateľskom prostredí. Na druhej strane situuje Tholen nositeľov kvalitatívnej zmeny mužských spôsobov existencie, jednak typy marginalizovaných mužov¹⁹, ktorých výskum z literárnovednej perspektívy je nutné ešte prehliť, a jednak typy vyššie charakterizovaných „nových mužov“ a „nových otcov“, ktorým však aj sociologické výskumy priznávajú ešte stále status ideálu. Literárne texty stvárňujúce aktívne otcovstvo sa však v nemeckej literatúre už objavujú, nápadne ich pribúda od prelomu tisícročí a charakterizuje ich špecifická naratívna konštrukcia.

Predovšetkým autori narodení v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia podávajú v autobiografických textoch svedectvo o tom, ako narodenie dieťaťa zmenilo ich život, ich zmýšľanie a emocionálne prežívanie. Píšu často veľmi otvorene o svojich obavách aj radoostiach, o úsilí zosúladiť participáciu v rodinnom živote a nerušenú tvorivú prácu. Narodenie dcéry opisuje významný básnik strednej generácie Durs Grünbein vo svojom denníkovom texte *Das erste Jahr. Berliner*

¹⁷ M. Meuser, A. Buschmeyer, *Neue Väter und verunsicherte Männer – Männlichkeit in geschlechtersoziologischer Perspektive*, <https://www.soziopolis.de/beobachten/gesellschaft/artikel/neue-vaeter-und-verunsicherte-maenner-maennlichkeit-in-geschlechtersoziologischer-perspektive/> [dátum prístupu: 15. 11. 2020].

¹⁸ T. Tholen, *Männlichkeiten...*, *op. cit.*, s. 54.

¹⁹ *Die soziale Konstruktion von Männlichkeit. Hegemoniale und marginalisierte Männlichkeiten in Deutschland*, red. N. Baur, J. Luedtke, Opladen 2008. Na rozdiel od špecifikácie u Connellovej autori bez bližšieho zdôvodnenia zahŕňajú pod koncept marginalizovanej mužskosti mladých mužov, nízke spoločenské vrstvy, etnické menšiny a neheterosexuálnych mužov.

Aufzeichnungen [Prvý rok. Berlínske poznámky]²⁰ ako znovuobjavenie samého seba ako muža a zároveň spochybnenie vlastnej autonómie. Tholen vyzdvihuje senzibilnú literárnu reflexiu otcovskej roly vo viacerých textoch „nových otcov“, poukazuje však zároveň na minimálne posuny tradičnej roly mužského autorstva. Žena a matka v textoch „nových otcov“ väčšinou symbolicky absentuje²¹, aj Durs Grünbein si od skúseností a emočného sveta partnerky a dcéry zachováva vnútorný odstup. Napriek tomu súčasné autobiograficky ladené texty o otcovstve skrývajú dôležitý potenciál stvárnenia zmenených obrazov mužskosti, čím sa evidentne odlišujú od starších textov napríklad rebelujúcej generácie 68, ktorá rozpor medzi intelektuálnou aktivitou a úlohou otca rodiny vnímala veľmi výrazne, až antagonisticky. Literárne texty s témou otcovstva zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia demonštrujú napätie medzi umeleckými ambíciami autorov a mužskými rolami v rodine a bezvýhodiskovosť napätej situácie. Dieťa a partnerka rušia spisovateľa pri práci, brzdia ju, kradnú umelcovi čas, ktorý má byť venovaný kreatívnej činnosti, nakoniec zostáva pocit vnútornej prázdnoty. Za míľnik v literárnej reflexii spojenia mužskej roly v rodine s literárnou činnosťou považuje Tholen *Kindergeschichte* [Detský príbeh]²² Petra Handkeho, „poviedku o realizácii – v žiadnom prípade nie iba idylickej – podoby života, v ktorej literárne činný umelec mnoho rokov svojho života zdieľa svoj priestor a čas s vlastným dieťaťom a pritom sa mení aj spôsob jeho práce a formy jeho písania“²³ Poviedka spracúva autobiografické skúsenosti autora a jeho ambivalentného vzťahu s vlastnou dcérou, ktorú desať rokov vychovával sám. Protagonista nakoniec nachádza poetickú odpoveď na novú rodinnú situáciu v novo objavenej podobe večerného, fragmentárneho písania.

Ako je z uvádzaných príkladov evidentné, literárnovedné skúmanie mužskosti sa v Nemecku vyznačuje výraznými interdisciplinárnymi až transdisciplinárnymi prienikmi. Sú spojené napríklad s výskumnou pracovnou skupinou AIM Gender²⁴, ktorá je založená na kooperácii vedcov z historických vied, literárnej vedy, kulturológie, politológie a sociológie a na

²⁰ D. Grünbein, *Das erste Jahr. Berliner Aufzeichnungen*, Frankfurt a. M. 2001.

²¹ T. Tholen, *Männlichkeiten...*, op. cit., s. 75.

²² P. Handke, *Kindergeschichte*, Frankfurt a. M. 1981.

²³ T. Tholen, *Männlichkeiten...*, op. cit., s. 86.

²⁴ Arbeitskreis für interdisziplinäre Männer- und Geschlechterforschung – Kultur-, Geschichts- und Sozialwissenschaften AIM GENDER, https://www.uni-bielefeld.de/soz/personen/lengersdorf/aim_gender.html [dátum prístupu: 15. 11. 2020].

interdisciplinárnom prístupe k téme mužskosti a jej vplyvu na kultúru a spoločnosť v minulosti i súčasnosti. Skupina sa zameriava nielen na vonkajškové javy mužskej hegemonie, ale aj na skúsenosti mužov s vnútenými obrazmi mužskosti.

Aké rozhodujúce sú kultúrne koncepty mužskosti pri hodnotení správania mužov, ukázala v súčasnom nemeckom spoločenskom diskurze azda najvýraznejšie reflexia násilností počas silvestrovskej noci 2015/2016 v Kolíne. Problematické správanie mužov bolo okamžite označené ako kultúrne cudzie. Mužskosť vnímaná ako cudzia sa spájala s archaickosťou, kým mužskosť „vlastných“ sa mohla prezentovať ako osvietená, progresívna, moderná. Na druhej strane kritici týchto zjednodušených hodnotení poukazovali na podobné praktiky vlastnej spoločnosti v určitých sociálnych vrstvách alebo vekových skupinách. Diskurz bol podnetom, aby AIM Gender analyzoval mužskosť ako diskurzívnu konštrukciu medzi rôznymi kultúrami z historickej, sociologickej, etnologickej a tiež literárnovednej perspektívy²⁵.

Jednou z ťažiskových tém výskumu bol vzťah mužskosti a násilia, predovšetkým s dôrazom na reflexiu marginalizovania mužskej zraniteľnosti. Keďže muži dominujú nielen v štatistikách páchatel'ov kriminálnych činov, ale aj ich obetí, ukazuje sa, že súvislosť medzi mužskosťou a násilím sa dá diferencovane vysvetliť, iba ak muži nie sú vnímaní iba ako páchatelia, ale aj ako obeť násilia. Vo vzťahu k zraniteľnosti je rozdiel medzi pohlaviami naďalej najviditeľnejšou rozlišovacou kategóriou. Kultúrne konštrukcie mužskosti a ženskosti určujú ženské telo ako zraniteľné a mužské ako schopné zraniť. V konvenčných rodovo polarizovaných očakávaniach môže byť zraniteľný iba nezrelý muž. Príklady, ktoré nezodpovedajú tejto binárnej klasifikácii, sú v diskurzívnych praktikách ignorované, samými mužmi vnímané ambivalentne, potláčané až negované. Až nové tisícročie prinieslo štúdie zaoberajúce sa formami ženského násilia²⁶ alebo mužskými skúsenosťami v pozícii obeť, ktoré sa však vyznačujú inými symbolickými konotáciami ako mužské násilie na ženách a ženský status obeť. AIM Gender sa zamerail aj na tematizovanie mužskej sexuality v kontexte komplexných otázok rodovej identity a jej konštrukcie v rámci diskurzívnych praktík, v ktorých sa mužská sexualita oddeľuje od intímnych emocionálnych väzieb a spája s násilím.

²⁵ Výsledkom bola konferencia Männlichkeiten zwischen Kulturen https://www.akademie-rs.de/fileadmin/veranstaltungen/faltblatt_pdf/21170_programm.pdf [dátum prístupu: 15. 11. 2020].

²⁶ B. Schwithal, *Weibliche Gewalt in Partnerschaften*, Norderstedt 2005.

Dôležitým predmetom výskumu sa v ostatnej dekáde stali v rôznych vedeckých disciplínach emócie. Výskum emócií vychádza z predpokladu, že city majú síce fyziologickú bázu, ale sú zároveň sociálno-kultúrnymi fenoménmi, a preto tiež podliehajú výrazným historickým zmenám. Každá kultúra vníma inak legitímnosť a nelegitímnosť určitých emócií a pozná osobitné emočné pravidlá v sociálnych interakciách. Analýza kultúrneho kódovania emócií a ich výskum v špecifických sociálnych kontextoch sú hlavnými oblasťami súčasného výskumu emócií.

Pri výskume súvislosti medzi rodom a emóciami je dôležitá história pojmu emócie. V moderných západných spoločnostiach sa v diskurzívnej rovine konštituovalo spojenie ženskosti s emocionalitou a mužskosti s racionalitou, dokonca spojenie „temných“ emócií ako strach, smútok, utrpenie, hanba s feminitou. Takéto rodovo zaťažené binárne kódovanie viedlo k tomu, že sa mužské city dlho vo výskume obchádzali alebo negatívne tematizovali, napríklad ako potláčanie citov či, naopak, uvoľnenie mužských afektov. Naopak, emočne chladným ženským postavám, napríklad počas novej vecnosti v medzivojnovom období, sa nevenovala pozornosť. Novšie práce nemeckých literárnych vedcov využívajú výsledky interdisciplinárnych výskumov mužskosti, aby polaritné kultúrne kódy binárnych párov maskulinita a racionalita na jednej strane a feminita a emocionalita na strane druhej preskúmali na báze dekonštruktivistických východísk. Tento zámer sleduje napríklad zborník *Literarische Männlichkeiten und Emotionen* [*Literárne maskulinity a emócie*]²⁷, ktorého štúdie predstavujú zväčša mužské postavy s intenzívnym emočným prežívaním a prevažujúcim smútkom a bolesťou, čím kontrastujú so stereotypnými konštruktmi emočne deficitnej mužskosti. Aspekt emocionality je možné skúmať predovšetkým v rôznych konšteláciách vzťahov postáv, v ktorých sa namiesto hegemonickéj maskulinity demonštrujú alternatívne mužské role. Viacero štúdií poukázalo na prítomnosť celej škály emócií v sociálnej konštrukcii mužskosti, ale predovšetkým na nevyhnutnosť skúmania estetického a sociálneho kontextu konkrétneho historického obdobia a jeho vplyvu na určité rodovo podmienené kódovanie emócií v literárnom texte.

Spolu s mnohými inými vedcami sa aj tu často citovaný Toni Tholen domnieva, že kríza mužskosti trvá už začiatkov moderny a je vlastne šifrou pomalého procesu transformácie rodových vzťahov. Zastáva chápanie krízy

²⁷ *Literarische Männlichkeiten und Emotionen*, red. T. Tholen, J. Clare, Heidelberg 2013.

ako „diskurzívneho označenia historického momentu, v ktorom sa nefungovanie sociálnych vzťahov, predovšetkým vzťahov medzi pohlaviami, vníma ako obzvlášť výrazné“²⁸ Súčasná kríza je podľa neho výsledkom kulminujúceho vývoja najmä vzhľadom na „nové, obzvlášť agresívne formy hegemonickéj maskulinity“²⁹ globálneho charakteru a konzekvenciou neúčinnnej kritiky dominantných štruktúr mužskosti. Tholen hľadá odpoveď na krízu mužskosti v konfigurácii „dialogickej subjektivity“³⁰, mužskosti, ktorá sa v dialógu, s láskou a starostlivosťou venuje sebe aj druhým, a to nie v zmysle protektívnej maskulinity, ale ako výraz oslobodenia sa od konvenčných rodových rol. Hľadanie takých kultúrnych a estetických konfigurácií v súčasnej nemeckej literatúre, ktoré obsahujú „utopické stopy“³¹ inej mužskosti, iného, nehegemonického mužského spôsobu existencie a iných rodových vzťahov, by sa malo stať naliehavou úlohou literárnej vedy.

Štúdia je výsledkom riešenia projektu Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky 1/0747/18 *Obrazy sveta ako výskumná doména humanitných vied. Produkcia, distribúcia, recepcia a spracovávanie obrazov sveta.*

Literatúra / References

- Baur N., Luedtke J., red., *Die soziale Konstruktion von Männlichkeit. Hegemoniale und marginalisierte Männlichkeiten in Deutschland*, Opladen 2008, 290 S.
- Borutta M., Verheyen N., red., *Die Präsenz der Gefühle. Männlichkeit und Emotion in der Moderne*, Bielefeld 2010, 336 S.
- Connell R., *Der gemachte Mann. Konstruktion und Krise von Männlichkeiten*, Wiesbaden 2015, 375 S.
- Connell R. W., Messerschmidt J. W., *Hegemonic masculinity. Rethinking the Concept*, „Gender & Society“ 2005, No. 6 (16), s. 829-859.
- Erhart W., *Familienmänner. Über den literarischen Ursprung moderner Männlichkeit*, München 2001, 463 S.
- Grünbein D., *Das erste Jahr. Berliner Aufzeichnungen*, Frankfurt a. M. 2001, 328 S.
- Handke P., *Kindergeschichte*, Frankfurt a. M. 1981, 137 S.
- Hindinger B., Langner M.M., red., *„Ich bin ein Mann! Wer ist es mehr?“ Männlichkeitskonzepte in der deutschen Literatur vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, München 2011, 347 S.

²⁸ T. Tholen, *Männlichkeiten...*, op. cit., s. 47.

²⁹ *Ibidem*, s. 47, s. 54.

³⁰ *Ibidem*, s. 48.

³¹ *Ibidem*, s. 48.

- Horlacher S., Jansen B., Schwanebeck W., red., *Männlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch*, Stuttgart 2015, 382 S.
- Maihofer A., *Geschlecht als Existenzweise. Macht, Moral, Recht und Geschlechterdifferenz*, Frankfurt a. M. 1995, 208 S.
- Meuser M., Buschmeyer A., *Neue Väter und verunsicherte Männer – Männlichkeit in geschlechtersoziologischer Perspektive*, Soziopolis, 05. 01. 2017, <https://www.sozio.polis.de/beobachten/gesellschaft/artikel/neue-vaeter-und-verunsicherte-maenner-maennlichkeit-in-geschlechtersoziologischer-perspektive/> [datum přístupu: 15. 11. 2020].
- Scholz S., *Männlichkeitssoziologie. Studien aus den sozialen Feldern Arbeit, Politik und Militär in Deutschland*, Münster 2012, 291 S.
- Schwithal B., *Weibliche Gewalt in Partnerschaften*, Norderstedt 2005, 404 S.
- Stiegler, B., *Geschlechter in Verhältnissen. Denkanstöße für die Arbeit in Gender Mainstreaming Prozessen*, Bonn 2004, 35 S., <https://library.fes.de/pdf-files/asfo/o2613.pdf> [datum přístupu: 15. 11. 2020].
- Tholen T., Clare J., red., *Literarische Männlichkeiten und Emotionen*, Heidelberg 2013, 226 S.
- Tholen T., *Männlichkeiten in der Literatur. Konzepte und Praktiken zwischen Wandel und Beharrung*, Bielefeld 2015, 215 S.